

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

Випуск 9

**Київ-Мелітополь
2012**

Українознавчий альманах. Випуск 9. - Київ, Мелітополь, 2012. - 380 с.

Випуск присвячено актуальним питанням філології, лінгвокультурології, історії, соціології та антропології. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв'язують проблеми широкого наукового діапазону. Основні положення статей були обговорені на III Міжнародній науково-практичній конференції "Мовний простір і культура комунікації", що відбулася 13-14 вересня 2012 року в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Збірник призначений для фахівців і широкого кола читачів, які цікавляться актуальними проблемами мови та культури комунікації.

The issue is devoted to the actual humanitarian problems of philology, linguaculturology, history, sociology and antropology. The scientists of different professional levels raise and solve questions of wide scientific range. The principal theses of the articles were discussed during the IIIrd International Scientific Practical Conference "Language Space and Communication Culture" which took place in Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmel'nitskiy in September 13-14 th, 2012.

The issue is for the scientists and wide circle of people, who are interested in actual problems of language and communicatin culture.

Керівник проекту

д-р філософ. наук, проф. Валентин Молодиченко

Упорядники

Ірина Грабовська, Зоя Митяй, Людмила Афанасьєва, Ірина Черненко

Відповідальний редактор

д-р політ. наук, проф. *Микола Обушний*

Редакційна колегія:

М. І. Обушний (відп. ред.), д-р політ. наук, проф.; С. Р. Кагамлик (заст. відп. ред.), канд. істор. наук, ст. наук. співроб.; К. А. Кобченко (відп. секретар), канд. істор. наук, ст. наук. співроб.; І. В. Верба, д-р істор. наук, проф.; Т. Г. Горбаченко, д-р філос. наук, проф.; Л. В. Грицик, д-р філол. наук, проф.; М. В. Довбищенко, д-р істор. наук, ст. наук. співроб.; О. П. Івановська, д-р філол. наук, проф.; В. П. Капелюшний, д-р істор. наук, проф.; Ю. І. Ковалів, д-р філол. наук, проф.; В. Ф. Колесник, д-р істор. наук, проф.; А. Є. Конверський, д-р філос. наук, проф.; А. М. Лой, д-р філос. наук, проф.; В. І. Лубський, д-р філос. наук, проф.; А. К. Мойсієнко, д-р філол. наук, проф.; В. І. Панченко, д-р філос. наук, проф.; Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук, проф.; В. І. Сергійчук, д-р істор. наук, проф.; О. І. Салтовський, д-р політ. наук, проф.; О. І. Ткач, д-р політ. наук, доц.; В. Ф. Цвих, д-р політ. наук, проф.; М. Л. Шульга, д-р політ. наук, проф.; В. І. Ярошовець, д-р філос. наук, проф.

Затверджено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 1 від 27.08. 2012 року)

Зареєстровано Міністерством юстиції України.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16411-4883Р від 04.02.2010 р.

Згідно з постановою ВАК України № 1-05/2 від 23 лютого 2011 р.
«Українознавчий альманах» визнано фаховим виданням у галузі
політичних, філософських, історичних та філологічних наук

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012

© Центр українознавства, 2012

© Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького, 2012

ЗМІСТ

1. Соціокультурний вимір комунікативної конвенції толерантності засобами конструктивного діалогу

Авер'янова Ніна. Мова образотворчого мистецтва в добу тоталітаризму: український контекст.....	13	мові: соціокультурний зріз.....	44
Афанасьєва Людмила. Вплив гендерних стереотипів на жіночі ролі в сучасній циганській родині Мелітопольщини.....	17	Ємець Тетяна. Від українофільства до інтегрального націоналізму.....	46
Букрєєва Ірина. Особливості політичної культури сучасної молоді: до постановки проблеми.....	20	Лобнер Надя. Религія и демократия.....	50
Волков Олександр. Метаморфози політичної свободи у дискурсі суб'єкта революції.....	24	Маковская Дарья. Языковые аспекты этнических конфликтов.....	55
Воропасва Тетяна. Мова, ідентичність і толерантність в контексті імплементації Європейської Хартії регіональних мов або меншин в Україні.....	28	Молодиченко Валентин. Маніпуляція цінностями та засоби убезпечення молоді від руйнації ідеологічних впливів.....	58
Глебова Наталія. Етнокультурні процеси: інтеграційний аспект.....	36	Мостяєв Олександр. «Гомосексуалізм» чи «гомосексуальність»: проблема вживання терміна в українській мові.....	61
Глинська Людмила. Особливості міжетнічних взаємовідносин народів полікультурного регіону Запорізького Приазов'я.....	40	Павлова Олена. Комунікативні стратегії формування толерантності в українському освітньому просторі.....	65
Грабовська Ірина. Гендерно марковані метаморфози слів у сучасній українській		Селезнев Игорь. Культурная информация в условиях глобализации: трансформация роли библиотек как социального института.....	70

2. Інноваційні мовні процеси в контексті сучасної культури

Гінзбург Михайло. Гендерні особливості української мови, на які треба зважати.....	75	турном контексте.....	90
Ільченко Олена. Метафоричні словосполучення політичного дискурсу в мові ЗМІ ХХІ ст.: аксіологічний аспект.....	83	Свалова Марина. Колумністика В. Жежери як репрезентант світоглядних домінант українців.....	93
Каленюк Світлана. Мова як складова національної культури.....	87	Фортуна Гьєрій. Информационно-смысловое значение культурно-исторического наследия: вчера и сегодня.....	96
Плотникова Лариса. Инновационные тенденции словотворчества в социкультур		Цюрупа Михайло. Мовна картина світу	

2. Інноваційні мовні процеси в контексті сучасної культури

Михайло Гінзбург

Гендерні особливості української мови, на які треба зважати

У статті розглянуто норми і традиції української мови щодо подавання статі особи займенниками кожний, всякий (усякий), один та назвами осіб за посадою, професією, званням. Показано, що їх часто нехтують під впливом російської мови, яка має інші норми та традиції.

The article deals with the norms and traditions of the Ukrainian language with respect to the person's gender by special pronouns and names a person to office, profession, rank. It is shown that they are often neglected influenced by Russian language, which has different norms and traditions.

«Історія становища жінки показує, що вона дуже довгий час була в тяжкому безправному стані. З найдавнішого часу вона волі не мала, була ніби річчю свого чоловіка-власника... І в усіх народів світу тяжкий неправний стан жінки відбивався й на їхніх мовах. Досить виразно бачимо це і в мові українській» [16, с. 284].

Науковці не лише розрізняють, а й чітко протиставляють два поняття [1, с. 23; 2, с. 84; 27, с. 18]:

– **стать** (англ. sex) як сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, що забезпечує відтворення нащадків і дає змогу розрізнити чоловічі й жіночі особини [3, с. 1387];

– **гендер** (англ. gender – рід) як соціально-рольовий статус, соціальні можливості людини (жінки чи чоловіка) в усіх сферах життєдіяльності, в освіті, у професійній діяльності, у доступі до влади, у розподілі сімейних ролей, у репродуктивній поведінці тощо.

Отже, з погляду мовознавства та культурології перше поняття виконує роль етикетки, що позначає біологічні особливості жінки або чоловіка, тоді як друге вміщує в собі величезний комплекс соціальних та психологічних процесів, породжених суспільством культурних настанов, що впливають на поведінку індивіда як представника певної статі, вибір соціальних стратегій тощо [2, с. 84].

Суттєвою перешкодою на шляху розвитку людства є гендерна нерівність, яка перш за все виявляється в дискримінації жінок порівняно з чоловіками щодо загальної та професійної освіти, щодо праці та винагороди за неї, щодо фактичних прав і обов'язків у шлюбі та сім'ї. Цю гендерну нерівність мова (як загальноновживана, так і фахова) відбиває:

а) у певних синтаксичних і фразеологічних конструкціях;

б) на граматичному і словотвірному рівнях.

Ідеться про патріархальні стереотипи, зафіксовані в мові, які нав'язують її носіям певну картину світу, де жінці відводять другорядну роль і приписують частіше негативні якості. Наприклад, у прислів'ях і приказках [21, с. 33]. Унаслідок

Унаслідок історичних особливостей розвитку людства будь-яка природна мова як елемент традиційної культури виявляє ознаки андроцентризму³. Лише ступінь його вияву може варіюватися від культури до культури, від мови до мови [2, с. 85]. Основними ознаками андроцентризму мови вважають [1, с. 25]:

1) домінування чоловічого як загальнолюдського через ототожнювання понять *людина* та *чоловік* і відповідне вживання назв чол. р., щоб позначати особу в узагальненому значенні⁴;

2) позначання жінки словами чоловічого роду;

3) примат чоловічої форми там, де йдеться про жінку та чоловіка разом;

4) полюсне протиставлення чоловічих і жіночих назв в якісному (позитивна і негативна оцінка) та кількісному (чоловічих назв завжди більше) відношеннях.

Усе це веде до гендерної асиметрії.

Оскільки мова – це не тільки продукт суспільства, а й засіб формування його мислення та ментальності, то із середини 70-х років ХХ ст. мовна політика розвинутих країн спрямована на переусвідомлення та змінення наявних норм для подолання ознак сексизму⁵. На прикладі англійської, німецької та шведської мов у [21, с. 33-35] показано певні результати запровадження мови, вільної від сексизму (англ. nonsexist language), у всі сфери життя (перш за все в офіційно-ділову сферу). На підставі проведеного дослідження автотрки зробили висновок, що «настав час

³ **Андроцентризм мови** (від гр. aner (andros) – чоловік) – властивість мови формувати картину світу, що ґрунтується на чоловічому погляді, де чоловік суб'єкт, а жіноче постає у ролі об'єкта, у ролі «іншого», «чужого» або взагалі ігнорується мовою [1, с. 25]. У цій картині світу чоловіків зображують як норму, а жінок – як відхил від норми [21, с. 40].

⁴ Зауважимо, що на відміну від рос. *человек* укр. слово *людина* жіночого роду.

⁵ **Мовний сексизм** – вияв у системі мови асиметрії, спрямованих проти жінок [21, с. 33].

поставити питання про офіційне закріплення в сучасній українській мові етичних і комунікативних норм, що враховують гендерний компонент» [21, с. 40]. На нашу думку [8; 9], українська мова мала певні особливості, пов'язані з гендерною толерантністю. З початку 30-х років їх витіснили з активного вжитку під впливом російської мови. Зважаючи на це, насамперед треба відродити та офіційно їх закріпити ці її особливості, а вже потім розглядати доцільність та можливість подальшого удосконалення мовних норм.

Мета цієї статті – звернути увагу фахівців на гендерні традиції української мови, які треба відродити та офіційно закріпити насамперед у законодавчих актах та інших нормативних документах, що стане одним із засобів забезпечити гендерну рівність, а також на деякі сучасні тенденції розвитку української мови.

1. Гендерні особливості українських мовних конструкцій.

Соціальну нерівність чоловіка і жінки в шлюбних стосунках у патріархальному або постпатріархальному суспільстві мова відбиває асиметричними висловами. Залежно від того, про кого йдеться – про чоловіка чи про жінку, терміни на позначання дії «брати шлюб» в багатьох мовах виявляються різними. Зокрема термінологія, що стосується чоловіка, зазвичай є дієслівною, а термінологія, що стосується жінки, – іменною. Це підкреслює роль чоловіка як активного партнера щодо жінки в статевих і шлюбних стосунках [27, с. 14, 16]. Українська мова має трохи інші традиції. Порівняймо [6, с. 181, 307]:

Російська мова	Українська мова
Жени́тся на ком ⁶	Жени́тися//оженитися ⁷ (дружитися//одружитися; братися//побратися) з ким; брати//узяти (за себе) кого;
Выходи́ть //вийти замуж за кого	Дружитися//одружитися (братися // побратися) з ким, виходити//вийти (заміж) за кого; віддаватися//віддатися (іти//піти заміж) за кого

Отже, українська мова на відміну від російської має не тільки асиметричні «чоловічі» та «жіночі» конструкції, а й спільну конструкцію *дружитися//одружитися (братися//побратися) з ким*. Саме рос. слово *брак* походить від рос. вислову *братъ замуж*, тобто відбиває «чоловічий» погляд, тоді як укр. слово *шлюб* бере початок від давньослов'янського *сьлюб* – урочиста обіцянка. *Сьлюбитись* означає домовитись. Усе це свідчить

⁶ Іван Огієнко вважав, що конструкція *жени́тся на ком* – «це унікалом у мові всього слов'янського світу, відомий тільки в мові російській» [16, с. 283, 291].

⁷ Тут і нижче подвійною скісною рисою (//) подано члени видових пар.

про відмінність мовних картин світу сусідніх народів.

Однією з тенденцій у мові українських засобів масової інформації (ЗМІ) після 1991 року є різке обмеження у вживанні слова *чоловік* у значенні одиниці лічби для підрахунку людей із заміною його на *людина (люди⁸)* й *особа* (останнього слова вживали у цьому значенні й до 90-х років переважно в офіційно-діловій і науковій мові) [27, с. 23]. Наприклад: *заги́нуло п'ять осіб (п'ять людей)*.

2. Граматична категорія роду.

Стимулом виникнення граматичного роду була потреба безпосередньо відобразити статеві відмінності [10, с. 131]. Граматичний рід знають переважно мови індоєвропейські, а багато мов світу (зокрема всі мови тюркські, угро-фінські тощо) граматичного роду не знають [16, с. 160].

Початкова індоєвропейська мова не знала граматичного роду і часто надавала самцям і самицям різні назви, наприклад: *батько – мати, син – донька (дочка), півень – куриця, баран – вівця, бик – корова, жеребець – кобила, кнур – свиня* тощо⁹. А пізніше, коли мова ускладнилась, виникла потреба граматично відрізнити живі іменники чоловічої статі від жіночої. Довгий час в індоєвропейській мові відповідно до двох статей були тільки два роди: чоловічий (далі – чол. р.) і жіночий (далі – жін. р.). Такий родовий стан дуже довго існував у людській мові. За тих часів людина дивилася на всю навколишню природу як на живу. Через це протягом віків первісна людина перенесла статевий поділ істот і на неістоти, персоніфікуючи їх і надаючи їм чол. чи жін. р. Ознакою жін. р. зазвичай була здатність родити. Наприклад: *земля родить*, а тому вона жін. р., *дерева родять*, і в індоєвропейських мовах більшість назв дерев – жін. р. [16, с. 160, 162].

Ніякого (сучасною термінологією – середнього¹⁰) роду спочатку мови не знали. Він витвір пізнішого часу (але ще індоєвропейської доби). Рід цей знають тільки індоєвропейські мови, та й то не всі (наприклад, французька мова давно загубила його). До ніякого роду з бігом часу відійшли ті іменники, що мали рід невиразний, незрозумілий (наприклад, діти чи малі звірята), або нелегкий для виявлення [16, с. 162].

Традицією української мови є широке вживання займенників ніякого роду в різних значеннях: не лише щоб виокремити «малих за віком істот без розрізнення статі» [7, с. 88], ви-

⁸ У сучасній українській мові слово *люди* стосується осіб обох статей, проте раніше ним позначали лише чоловіків, протиставляючи їх жінкам [3, с. 631]. Наприклад: «Вже повну холодну натирили і *людей*, і жінок, і дівчат» (Г. Квітка-Основ'яненко); «Стоять два чоловіки. А хто там стоїть? – *Люди*. – А буде бабів з десять – то все баби» (М. Коцюбинський) [27, с. 12].

⁹ Разом з тим українська мова не має родових форм за статтю для багатьох тварин (наприклад, *ховрах, крїт, миша, ластівка, жайворонок, муха, оса, короп, лин, окунь, рись*) через непотрібність розрізняти стать таких істот для практичної діяльності [10, с. 132; 26, с. 52].

¹⁰ На думку І. Огієнка «назва “середній” зовсім невдала» [16, с. 165].

словити зневагу або ласкаве чи пестливе ставлення до когось, а й щоб узагалі знейтралізувати здійснюване займенниками чол. й жін. р. семантичне розрізнення статі. Так, Олена Курило писала: «Де нема потреби визначити певний рід, чоловічий чи жіночий, а мова взагалі про людину мовиться в її збірному значінні, або коли невідомо, за кого говориться, за чоловіка чи за жінку, то прикметник або займенник-прикметник, правлячи за підмет або прямий предмет¹¹, стоїть у формі ніякого роду» [13, с. 155]. Те, що ця рекомендація відповідає нормам української мови, свідчить ілюстративний матеріал, який ми підібрали у словниках Бориса Грінченка [24], за редакцією Агатангела Кримського та Сергія Єфремова [20], Майка Йогансена [18], Івана Виргана та Марії Пилинської [6]:

*Кожне*¹² своїх овець залучало додому. (Панас Мирний) [24, т. 2, с. 61];

Кожне стало оглашати звичний подарунок (на весіллі). (М. Макаровський) [24, т. 2, с. 131, т. 3, с. 35];

Кожне одбивається, як нападають. (М. Номис) [24, т. 2, с. 506];

Кожне було скоріше своє перепустить, ніж попустить із хазяйського. (М. Симонов) [24, т. 3, с. 134];

Кожне пригадує, як ще в запічку чувало страшне страховиння від бабусь. (Г. Барвинок) [24, т. 4, с. 213];

Кожне обіждає, корить, а вона і не змагнеться. (Г. Барвинок) [24, т. 2, с. 163];

Всяке хоче з тебе скористуватись. (Г. Барвинок) [24, т. 4, с. 140];

Вареники – божі хваленики: *всяке* хвале, та не *всяке* варє. (М. Комаров) [24, т. 4, с. 389];

Довго не спали обоє – *кожне* за своїми думками. (Б. Грінченко) [20];

Такий просторіка, *кожне* його одурить. (Звиногородщина) [20];

Перед ним *всяке* запобігає [20];

Їх ім'я *всяке* тепер знає і не треба їх тут наменувати. (Б. Грінченко) [20];

Усяке по-своєму дорозумовується. (П. Куліш) [20];

Як бідний плаче, то ніхто не бачить, а як багатий скривиться, то *всяке* дивиться [18, с. 7];

А як мене люди засміють, як мені *кожне* в очі цвікатиме, що я живу на віру¹³? — сказала наче до себе Мотря (М. М. Коцюбинський) [6, с. 408].

¹¹ Сучасною термінологією – прямий додаток.

¹² Тут і далі в цитатах наше виділення грубим курсивом – М. Г.

¹³ До речі, останнім часом замість влучного українського вислову *жити на віру*, який означає *жити без офіційного зареєстрованого шлюбу*, стали казати (писати) *жити у цивільному шлюбі*, що термінологічно неправильно. Бо *цивільний шлюб* (рос. гражданский, т. е. не церковний брак) – це шлюб, зареєстрований без церковного вінчання, що підтверджує цитата з Академічного словника [20]: «Давнішими часами на Україні *цивільне одруження* було правне. За імператора Лева Мудрого шлюб без вінчання в церкві оголошено було

цікаво, що в укладеному ще за радянських часів словнику [6] на першому місці подано такі українські відповідники російських словосполук:

Это всякий делает – це кожне (усяке) зробить [6, с. 162];

Всякому известно – кожне зна(є) [6, с. 366].

У цій лексикографічній праці також чітко роз'яснено, як треба вживати займенників¹⁴ *кожне, кожний (кожен), кожна*: *Каждый из нас – (обобщенное) кожне з нас; (ч. р.) кожний (кожен) з нас; (ж. р.) кожна з нас* [6, с. 387].

Отже, українська мова на відміну від російської в конструкціях, у яких йдеться як про чоловіків, так і про жінок, уживає займенників *кожне, всяке (усяке) середнього (ніякого) роду*.

Ця риса української мови частково залишилася в живій мові, бо навіть на інтернет-форумах та в блогах де-ні-де можна побачити (у подальших цитатах збережено стиль авторів): «криза або *кожне* хоче грошей», «*кожне* хоче місця під сонцем, та більшість живе в затінку», «*кожне* хоче свою частку мати», «*кожне* хоче бачити все до дрібниць», «*кожне* хоче показати який він розумний, а хтось дурний», «часто онлайн-симуляції сприяють створенню серед студентів здорової конкуренції, адже *кожне* хоче, щоб його віртуальна компанія закінчила “сезон” з кращими показниками, ніж компанія товариша».

Зважаючи на все викладене вище, дивним і, на перший погляд, гендерно нетолерантним виглядає стиль Розділу II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Конституції України [12]. Наприклад:

Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41).

Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43).

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом (ст. 43).

У такому «чоловічому» стилі написано весь розділ. Про подібні вирази Святослав Караванський писав: «цей вираз зупиняє читача і змушує звертатися до російської мови за поясненням» [11, с. 191], бо розробники калькували російський

незаконним». Отже, насправді, у цивільному шлюбі живе значна частина населення України, яка зареєструвала його лише в Палацах одруження та загсах без церковного вінчання.

¹⁴ З погляду сучасної академічної граматики *кожний, всякий (всякий)* – це *стверджувально-узагальнювальні займенникові іменники*, які «вказують сукупно або порізно на всі істоти й неістоти відповідного різновиду з їхньою подібністю» одне одному і «виконують в реченнях іменникові функції». «Стверджувально-узагальнювальні займенникові іменники, як і власне-іменники, мають морфологічні категорії роду, числа і відмінка» [7, с. 200-201].

стиль викладання, що ґрунтується на використуванні займенників чол. р.

Особливо пікантну помилку щодо роду містить стаття 51: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді *жінки і чоловіка*. *Кожен із подружжя* має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї». Перше речення чітко вказує, що йдеться не про сексуальні меншини, а про людей нормальної сексуальної орієнтації. Проте вислів *кожен із подружжя* нібито свідчить про зворотне. Розглядаючи цю статтю, Святослав Караванський запропонував такий варіант другого речення «*Він і вона* мають рівні права й обов'язки у шлюбі та сім'ї» [11, с. 191]. Не заперечуючи цього варіанта, від себе запропонуємо конструкцію «*Кожне* з подружжя ...», яка також стане у пригоді для ст. 56 Сімейного кодексу [22], у якому також всі сімейні права і обов'язки викладено в «чоловічому» стилі.

Так само залежно від статі осіб треба вживати українських відповідників російського вислову *друг друга: один¹⁵ одного* (тільки про чоловіків), *одна одну* (тільки про жінок), *одне одного* (про представників обох статей одночасно) [17, с. 33]. На цю особливість української мови не зважили розробники прийнятого 2002 року Сімейного кодексу [22], у якому є такі положення:

– *Наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я* (ст. 30);

– *Дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній* (ст. 55).

Оскільки йдеться про нормальну (гетеросексуальну) сім'ю, то має бути *одне одного, одне перед одним* тощо.

Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок, що займенникові іменники *кожний, усякий (всякий)* та займенниковий прикметник *один*, маючи форми всіх трьох родів, дають мовцеві можливість гендеротолерантно формулювати свою думку (табл. 1): кажучи лише про чоловіків, уживати чол. р., про жінок – жін. р., а про осіб обох статей – середнього роду.

Таблиця 1

Правила вживання займенникових іменників та прикметників і професійних назв осіб залежно від статі.

Про кого йдеться	Займенникові іменники <i>кожний, усякий (всякий)</i> та займенниковий прикметник <i>один</i>	Професійні назви осіб
про чоловіків	чоловічого роду: кожний (кожен), усякий (всякий); один;	чоловічого роду: автор, директор, професор;
про жінок	жіночого роду: кожна,	жіночого роду: авторка,

¹⁵ З погляду сучасної академічної граматики у цих словосполученнях *один* – це «числівник, транспонований у займенниковий прикметник» [7, с. 215], а [26, с. 246] стверджує, що числівник *один* «за походженням – займенниковий прикметник».

	усяка (всяка); одна;	директорка професорка;
про осіб обох статей або людей взагалі	середнього роду: кожне, усяке (всяке); одне;	чоловічого роду: автор, директор професор.

3. Офіційні назви посад, професій, звань та утворені від них професійні назви осіб.

Складніша ситуація з офіційними назвами посад, професій, звань та утвореними від них професійними назвами осіб, що їх позначають іменниками. У сучасній українській мові не зафіксовано таких іменників середнього роду [10, с. 159]. Зважаючи на це, можна використовувати іменники або чол., або жін. роду. Третього не дано. Виходячи з мовних традицій іменники чол. р. зазвичай є загальнішими і позначають як осіб чоловічої статі, так і людей узагалі, а іменники жін. р. – лише осіб жіночої статі. Застосування останніх до осіб чоловічої статі суперечить мовним традиціям і є засобом приниження чоловіків¹⁶.

На нашу думку, треба чітко розрізняти [8; 9]:

1) офіційні назви посад, професій, звань тощо, які не залежать від статі особи. Зважаючи на це, їх традиційно подають у чол. р., навіть коли йдеться про жінку. Наприклад: *прийняти Іванишину О. М. на посаду лаборанта; звільнити Петришину І. О. від виконання обов'язків диспетчера* (з наказів); *присвоїти почесне звання «Народний артист України» Куєк Кароліні Мирославівні (Ані Лорак)* (з Указу Президента України);

2) професійні назви осіб, які мають усі ознаки назв осіб і в слов'янських мовах (зокрема українській та російській) різняться граматичним значенням роду, що відбиває стосунок до статі¹⁷. Серед професійних назв треба зокрема виділити:

¹⁶ Мовне явище вживання стосовно жінок назв чол. р. за відсутності чи за наявності співвідносних назв жін. р. називають **маскулінізацією** (лат. masculinus — чоловічий), а уживання стосовно чоловіків назв жін. р. за відсутності чи за наявності співвідносних назв чол. р. – **фемінізацією** (від лат. femineus – жіночий). Прикладами фемінізації є записи у наказах, дипломах і трудових книжках чоловіків, які містять назви професій і посад жін. р. (наприклад, *сестра медична*), та таке рекламне оголошення: «*Чоловіче! Сьогодні твій день бути господаркою*». Через гендерні стереотипи **маскулінізацію** та **фемінізацію** сприймають по-різному. На відміну від **маскулінізації**, однією з причин якої є нібито престижність для жінки іменуватися назвою чол. р., **фемінізацію** часто використовують як засіб приниження [19].

¹⁷ У новітній академічній граматиці української мови зазначено, що «у сучасних тенденціях стосовно родової категоризації іменника помітним явищем постає співвідносність назв осіб чоловічого й жіночого роду. Ця співвідносність є найтипівішим і найпродуктивнішим способом творення іменників на позначення осіб. Вона втілюється в суфіксальному різновиді афіксальної деривації. За допомогою суфіксів утворюються співвідносні іменники жіночого роду від іменників чоловічого роду на позначення осіб за фахом, суспільною діяльністю, національністю, територіальною належністю» [7, с. 91].

2а) професійні назви конкретних осіб певної статі. Якщо йдеться про конкретну особу, то її професійну назву доцільно подавати у формі, що відбиває стать особи, тобто для осіб жіночої статі – іменниками жін. р., а для осіб чоловічої статі – іменниками чол. р.;

2б) **узагальнені** професійні назви осіб, тобто такі, що стосуються всіх жінок та чоловіків, що працюють / навчаються в певній установі, посідають відповідну посаду або мають певну професію, звання тощо. Традиційно їх подають іменниками чол. р. Якщо потрібно обмежити узагальнену професійну назву осіб лише колом жіноцтва, то вживають цієї назви у жін. р.

Наочною ілюстрацією запропонованого підходу є подані у табл. 2 приклади вживання професійних назв конкретних осіб жіночої статі та узагальнених професійних назв і офіційних назв посад, професій, звань тощо, побудовані на основі [28, с. 7–8].

Таблиця 2
Приклади вживання професійних назв конкретних осіб, узагальнених професійних назв і офіційних назв посади, професії, звання.

Професійна назва конкретної особи жіночої статі	Узагальнена професійна назва особи або офіційна назва посади, професії, звання тощо
Головну доповідь на конференції виголосила <i>завідувачка</i> кафедри Київського медичного університету <i>професорка</i> Ірина Шульженко	Як <i>професор</i> (а не як <i>професорка</i>) і <i>завідувач</i> (а не як <i>завідувачка</i>) кафедри вона проводить величезну наукову роботу
<i>Авторка</i> добре вивчила фактичний матеріал... (з рецензії)	Як <i>автор</i> (а не як <i>авторка</i>) книжки вона мала б з більшою відповідальністю поставитися до вивчення історичних джерел (з рецензії)
Слово має Тетяна Петренко, <i>викладачка</i> математики Машинобудівного технікуму	Тетяна Петренко працює лише кілька років, але вже набула досвіду <i>викладача</i> (а не <i>викладачки</i>)
Молода <i>вчителька</i> закінчує інститут заочно. Вона <i>відмінниця</i> навчання	Цього року Марії Іванівні Бондаренко присвоєно почесне звання «Заслужений <i>вчитель</i> України», вона <i>відмінник</i> освіти (тобто нагороджена нагрудним знаком «Відмінник освіти України»)

4. Моделі творення професійних назв жінок

Щоб зреалізувати викладену вище схему називання осіб, мовцеві потрібна система співвідносних професійних назв чол. і жін. р., утворених одна з од-

ної¹⁸. Професійні назви жін. р. зазвичай творять, додаючи певний суфікс до основи або усіченої основи відповідних назв чол. р. Для творення професійних назв жін. р. використовують кілька найпродуктивніших суфіксів: **-к(а)**; **-иц(я)**, **-ниц(я)**; **-ин(я)**. Обирають суфікс залежно від основи професійної назви чол. р. (табл. 3).

Таблиця 3
Основні моделі творення професійних назв жін. р.

Професійна назва чол. р. на	Професійна назва жін. р. на	Приклади творення
формант -к(а)		
-авт	-автка	<i>астронавт</i> → <i>астронавтка</i> , <i>космонавт</i> → <i>космонавтка</i>
-ак	-ачка	<i>співак</i> → <i>співачка</i>
-ант	-антка	<i>аспірант</i> → <i>аспірантка</i> , <i>дипломант</i> → <i>дипломантка</i> , <i>дисертант</i> → <i>дисертантка</i>
-ар	-арка	<i>аптекарь</i> → <i>аптекарька</i> , <i>бібліотекар</i> → <i>бібліотекарка</i> , <i>ветеринар</i> → <i>ветеринарка</i> , <i>лікар</i> → <i>лікарка</i>
-ат	-атка	<i>акробат</i> → <i>акробатка</i> , <i>делегат</i> → <i>делегатка</i> , <i>депутат</i> → <i>депутатка</i>
-ач	-ачка	<i>викладач</i> → <i>викладачка</i> , <i>збирач</i> → <i>збирачка</i>
-вар	-варка	<i>кашювар</i> → <i>кашюварка</i> , <i>пивовар</i> → <i>пивоварка</i>
-евик	-евичка	<i>стрижневик</i> → <i>стрижневичка</i>
-евт	-евтка	<i>терапевт</i> → <i>терапевтка</i> [19]
-ент	-ентка	<i>кореспондент</i> → <i>кореспондентка</i> , <i>студент</i> → <i>студентка</i>
-ер	-ерка	<i>контролер</i> → <i>контролерка</i>
-єр	-єрка	<i>кур'єр</i> → <i>кур'єрка</i>
-єрж	-єржка	<i>консьєрж</i> → <i>консьєржка</i>
-ир	-ирка	<i>касір</i> → <i>касірка</i>
-ист	-истка	<i>танцюрист</i> → <i>танцюристка</i> , <i>тракторист</i> → <i>трактористка</i>
-ій	-ійка	<i>водій</i> → <i>водійка</i> [25, с. 85], <i>носій</i> → <i>носійка</i>
-ір	-ірка	<i>банкір</i> → <i>банкірка</i> (ЗМІ)

¹⁸ Як писав видатний російський мовознавець Г. Винокур «усяке суфіксальне утворення на позначання чоловіка передбачає паралельне утворення на позначання жінки» (наш переклад. – М. Г.) [5, с. 439]. Ця закономірність властива й українській мові [14, с. 137], яка творить позначення жінок від позначень чоловіків активніше за російську.

Професійна назва чол. р. на	Професійна назва жін. р. на	Приклади творення
-іст	-істка	<i>економіст</i> → <i>економістка</i> , <i>журналіст</i> → <i>журналістка</i>
-їст	-їстка	<i>дзюдоїст</i> → <i>дзюдоїстка</i> [15, с. 50]
-мен	-менка	<i>бармен</i> → <i>барменка</i> [25, с. 45], <i>спортсмен</i> → <i>спортсменка</i>
-овик	-овичка	<i>взуттьовик</i> → <i>взуттьовичка</i> , <i>військовик</i> → <i>військовичка</i> [25, с. 80]
-ом	-омк	<i>агроном</i> → <i>агрономка</i>
-онал	-оналка	<i>професіонал</i> → <i>професіоналка</i>
-ор	-орка	<i>автор</i> → <i>авторка</i> , <i>директор</i> → <i>директорка</i> , <i>лектор</i> → <i>лекторка</i> , <i>редактор</i> → <i>редакторка</i>
-пед	-педка	<i>логопед</i> → <i>логопедка</i> [25, с. 262]
-тель	-телька	<i>вихователь</i> → <i>вихователька</i> , <i>учитель</i> → <i>учителька</i>
-ун	-унка	<i>опікун</i> → <i>опікунка</i>
-яр	-ярка	<i>кресляр</i> → <i>креслярка</i> , <i>мебляр</i> → <i>меблярка</i>
-яч	-ячка	<i>діяч</i> → <i>діячка</i>
формант -иц(я) та його похідний -ниц(я)		
-ник	-ниця	<i>будівельник</i> → <i>будівельниця</i> , <i>керівник</i> → <i>керівниця</i> , <i>фрезерувальник</i> → <i>фрезерувальниця</i>
-чик	-чиця	<i>льотчик</i> → <i>льотчиця</i>
-щик	-щиця	<i>паяльщик</i> → <i>паяльщиця</i>
-ур	-урниця	<i>штукатур</i> → <i>штукатурниця</i>
формант -ин(я)		
-атр	-атриня	<i>педіатр</i> → <i>педіатриня</i> [25, с. 379]
-єць	-йчиня	<i>босєць</i> → <i>бійчиня</i> [25, с. 52]
-граф	-графиня	<i>топограф</i> → <i>топографиня</i> [14, с. 137]
-ог	-огиня	<i>геолог</i> → <i>геологиня</i> , <i>зоолог</i> → <i>зоологиня</i> , <i>педагог</i> → <i>педагогиня</i> [25, с. 195, 378-379]
-ург	-ургиня	<i>хірург</i> → <i>хірургиня</i> (ЗМІ)
іменники у прикметниковій формі		
-вий	-ва	<i>ланковий</i> → <i>ланкова</i> , <i>черговий</i> → <i>чергова</i>
-ний	-на	<i>підручний</i> → <i>підручна</i> , <i>повірений</i> → <i>повірена</i>

Професійна назва чол. р. на	Професійна назва жін. р. на	Приклади творення
-чий	-ча	<i>слідчий</i> → <i>слідча</i>
конкуренція формантів		
-аль	-альниця, -алька	<i>стригаль</i> → <i>стригальниця</i> , <i>скрипаль</i> → <i>скрипалька</i>
-єць	-чиня, -киня, -иця, -ка	<i>борець</i> → <i>борчиня</i> , <i>виборець</i> → <i>виборчиня</i> , <i>продавець</i> → <i>продавчиня</i> , [25, с. 59, 70, 433], <i>кравець</i> → <i>кравчиня</i> , <i>митець</i> → <i>мисткиня</i> [14, с. 137], <i>виконавець</i> → <i>виконавиця</i> , <i>держпосадовець</i> → <i>держпосадовиця</i> [25, с. 120-121], <i>обранець</i> – <i>обраниця</i> , <i>підприсмець</i> → <i>підприсмиця</i> (ЗМІ), <i>спадкоємець</i> → <i>спадкоємиця</i> , <i>держслужбовець</i> → <i>держслужбовка</i> [25, с. 120-121]
-ик	-ичка, -икиня, -икеса	<i>двірник</i> → <i>двірничка</i> , <i>політик</i> → <i>політикиня</i> [25, с. 407], → <i>політикеса</i> [25, с. 407]

У табл. 3 зібрано як традиційні назви жін. р., зафіксовані у багатьох словниках, так і новотвори, для яких подано посилку на джерело. У сучасній живій мові, і зокрема в україномовному Інтернеті, у ЗМІ та в художній літературі активно творять професійні назви за найпродуктивнішими моделями, поданими в табл. 3. Сподіваємось, що з часом ці новотвори ввійдуть до академічних словників і стануть загальноживаними.

5. Творення та внормовування професійних назв жін. р.

Історична перевага назв чол. р. над назвами жін. р. зумовлена соціально-історичними умовами виникнення таких назв: у минулому такі професії, посади та звання стосувалися лише чоловіків [26, с. 52]. Активізація ролі жінок у виробництві та в суспільстві, зростання їхнього впливу на суспільне життя й розгортання жіночого руху спричинили інтенсивний розвиток мовних засобів для позначання осіб жіночої статі за родом занять та соціальним становищем (посадою, званням тощо), який відбувся в різних європейських мовах з кінця XIX і особливо в XX ст. (у СРСР – ще в перші десятиліття його існування, а в інших країнах особливо після Другої світової війни) [27, с. 6]. Оскільки назви жін. р. виникають у живій мові, то словники їх спочатку фіксують як розмовні, проте багато з них дуже швидко стають стилістично нейтральними. Безумовно поява новотворів не однаково сприймається мовцями, на яких часто-густо психологічно впливає «освяченість» назв чол. р. багаторічним літературним уживанням.

Зважаючи на це, сформувалося дві основні тенденції позначання жінок за посадою, професією, званням. Згідно з першою у суспільно-політичній та професійно-виробничій сферах активно творять і як стилістично нейтральні вживають іменники жін. р., утворені від іменників чол. р. Згідно з другою як професійну назву жінки уживають іменники чол. р., а узгоджують за статтю перш за все дієслівний присудок (*лікар прийшла*), а також означення (*Вона – досвідчена лікар*). За співвідношенням між цими двома тенденціями мови сильно різняться [27, с. 7]. Доведемо, що у російській мові переважає друга тенденція, а в українській – перша.

У російському мовознавстві й сьогодні домінує традиційний погляд на мову і стать. Він спирається на авторитет класичних праць В. Виноградова, який був переконаний, що «слова чоловічого роду, які стосуються категорії особи, насамперед виражають загальне уявлення про людину, – її соціальну, професійну та іншу кваліфікацію – незалежно від статі. Форма чоловічого роду називає людину взагалі. Тому форми осіб чоловічого роду можуть стосуватися і жінок, якщо не наголошують на статевій диференціації особин» (наш переклад – М. Г.) [4, с. 66]. У сучасних російських мовознавчих виданнях зазначають так: що вищі рівень освіти та рівень мовного розвитку людини, то послідовніше вона свідомо відмовляється від слів *аспірантка*, *делегатка*, *депутатка* у ситуаціях безоцінного називання, оскільки в строгому офіційно-діловому мовленні сучасна стилістика рекомендує уникати агентивних назв жін. р. типу *співробітниця* і навіть *бетонниця*. Цю норму обґрунтовано так: для ділових жінок, які досягли успіхів і громадського визнання, назви, що підкреслюють «жіночість» і акцентують стать, неважливі і навіть образливі [21, с. 36]. Саме тому в російській мові стосовно жінок послідовно вживають назв чол. р. і **за наявності** зафіксованих в академічних словниках відповідних стилістично нейтральних назв жін. р. Згадаймо, вірш «А что у Вас?» Сергія Михалкова: «С лесенки ответил Вова: // – Мама – **лётчик?** // Что ж такого? // Вот у Коли, например, // Мама — **милиционер!** // А у Толи и у Веры // Обе мамы — **инженеры!** // А у Левы мама — **повар!** // Мама-лётчик? // Что ж такого! // – Всех важней, – сказала Ната, – // Мама — **вагоновожатый**», де діти послідовно називають мам іменниками чол. р., хоча російська літературна мова має стилістично нейтральні назви жін. р. *лётчица*, *повариха*, *вагоновожатая*.

Українська мова має інші норми та традиції, які відбито насамперед у словниках 20-х–30-х років. Як українські відповідники рос. іменника чол. роду подавали два іменники чол. і жін. р., чітко відрізняючи професійну назву від назви дружини або доньки, наприклад [20]:

Автор – автор, (*о жєницинє*) авторка.

Врач – лікар, (*о жєницинє*) лікарка.

Живописец – маляр, **мальовник** (*о жєницинє*) малярка, **мальовниця**.

Комиссар – комісар. **Жєна -ра** – *комисарова дружина*, (*гал.*) *комисарова*. **Жєнщина -сар** – комісарка.

Консул – консул, (*о жєницинє*) консулка. **Консульша** (жєна консула) – консулова дружина, (пані) консулова, консулиха.

Лєктор – лектор, (*о жєниц.*) лекторка.

Милиционер – міліціонер, (*жєнициня -нер*) міліціонерка.

Повстанец – повстанець, (*о жєницинє*) повстанка.

Профессор – професор. **Жєнщина -сор** – професорка. **Дочь -сора** – професівна. **Профессорша** – професорша, (пані) професорова.

Проте після 1933 року українській мові штучно нав'язували як переважну прикладкову модель творення жіночих назв (*жінка-майстер*, *жінка-кравець*, *жінка-лікар*) і водночас обмежували використання готових словотвірних відповідників (*майстриня*, *кравчиня*, *лікарка*), а активні в українській мові форманти творення жіночих назв визначали і стилістично маркували як розмовні й у такий спосіб обмежували-звужували вживання самих дериватів [14, с. 135-136]. На жаль, багато людей і сьогодні перебувають під психологічним впливом цих настанов.

Незважаючи на властиву українській мові тенденцію активного творення форм жін. р., деякі професійні назви осіб і сьогодні є лише у формі чол. р.: *академік*, *декан*, *доктор* (науковий ступінь), *монтер*, *слюсар*, *токарь*¹⁹. Однак кількість таких слів поступово зменшується: учора професійна назва *прем'єр* була тільки в чол. р., але нові українські реалії 2005 та 2007–2009 років зумовили появу та поширення слова *прем'єрка* та *екс-прем'єрка* (про екс-прем'єр-міністра України Юлію Тимошенко). У ЗМІ почали вживати назв *адвокатка*, *лідєрка*, *дизайнерка*, *доцентка*, *ректорка*, *режисєрка* (зокрема про Кіру Муратову та Марину Вроду), *міністриня* та *міністерка* (зокрема про Оксану Білозір та Людмилу Денисову) *держєсекретарка* (про Мадлен Олбрайт, Кондолізу Райс і Гіларі Клінтон), *президентка* (про президентів Латвії Вайре Віке-Фрейберге, Литви Далію Грибаускайте, Аргентини Крістину Фернадес де Кірчнер та інших). Останню назву вже зафіксовано в [3, с. 1105] правда з позначкою *розмовне*. Проте за декілька останніх років її почали активно вживати не тільки стосовно політиків, а й щодо інших осіб, які головуєть у певному товаристві²⁰, наприклад: *президентка Форуму видавців*, *президентка медіа-клубу*,

¹⁹ У новітній академічній граматиці зазначено, що в таких іменниках, «звичайно співвідносних з формами чоловічого роду, потрібно вбачати омонімічні форми чоловічого і жіночого роду, з граматичного погляду розщеплені на дві родові форми й найчастіше диференційовані узгоджуваними або координованими словами» [7, с. 87].

²⁰ Борцям проти подібних нібито новотворів зауважу, що назву *президентка* саме в цьому значенні ще **1910 року** було зафіксовано у російському словнику іншомовних слів за ред. А. Н. Чудинова [23].

президентка фонду, президентка академії тощо. І відповідно виникла назва *віце-президентка*.

Отже, що популярніша жінка і, відповідно, що частіше її згадують у ЗМІ, то швидше увійде в мову відповідна професійна назва особи жін. р.

Мовознавці [27, с. 23] зазначають, що процес вномовування професійних назв жін. р. у наш час активізувався: в одних випадках відроджуються і стають стилістично-нейтральними назви жін. р., наявні в мові з 20-х років (наприклад, *директорка, інженерка, професорка*), що їх раніше вважали розмовними, а в інших виникають нові назви, або ці назви запозичають з мови західної української діаспори (наприклад, *лідерка, спікерка, фахівчиня*).

Проте, є певні винятки. Так, від деяких професійних назв осіб чол. р. є паралельні утворення із суфіксами **-к(а)** та **-иц(я)**, які мають інше значення. Тому, наприклад, іменники чол. р. *вівчар, декан, матрос, рахівник* означають особу й жіночої, і чоловічої статі, бо *вівчарка* – це назва породи собак, яких використовують для охорони отари овець, складів тощо; *деканка* – це зимовий сорт груші; *матроска* – це форма блуза матроса з великим виложистим коміром особливого крою; *рахівниця* – це приладдя для лічби. *Швачка* шиє не взуття, як *швець*, а плаття чи білизну; а дружина *шевиця* – не *швачка*, а *шевчиха* [28, с. 7].

Такі поодинокі винятки не заперечують загальної тенденції активного поширювання форм жін. р., що «впливає на вдосконалення регулярних виявів родової категоризації іменників». Також «впадає у вічі зменшення кількості суфіксів-дублетів на позначення осіб жіночого роду» [7, с. 91].

Виходячи з викладеного вище, стилістично нейтральних професійних назв жін. р. доцільно без обмежень вживати не тільки у ЗМІ, а й у фахових текстах: **доповідях, листах, протоколах, рецензіях, експертних висновках** тощо. Наприклад:

відраджуємо до Вас завідувачку відділу П. І. Шевченко (із службового листа);

Рецензія про статтю професорки Н. П. Трохимчук (заголовок рецензії);

Відгук про дисертаційну роботу здобувачки Т. І. Моргул (заголовок відгуку);

Виступили: директорка А. В. Іванюк .... (з протоколу);

Інженерка III категорії К. П. В'юн працює (з характеристики).

Природність і доцільність такого слововживання в зазначених українських фахових текстах зумовлена тим, що для значної частини питомих українських прізвищ (на **-ко, -ук, -ун, -юк, -юн**) збігаються форми називного відмінка чол. та жін. р. Це часто створює незручності у спілкуванні, які жива мова долає творенням відповідних назв жін. р.

ВИСНОВКИ.

1. З огляду на закони української мови не лише у художніх, а й у фахових текстах (зокрема у законодавчих актах та інших нормативних документах) треба вживати:

а) займенникових іменників **середнього роду кожне, всяке (усяке)** та займенникового іменника

середнього роду одне, коли йдеться про **осіб обох статей** (як про чоловіків, так і про жінок);

б) офіційних назв посад, професій, звань у **чол. р.**, навіть коли йдеться про жінку, що підкреслює незалежність назв цих посад, професій, звань від статі особи, яка обіймає посаду, набуває професії, звання або вже має їх;

в) професійної назви конкретної особи у **жін.** або **чол. р.** залежно від її статі;

г) узагальненої назви осіб у **чол. р.**, коли йдеться про ознаку чи вимогу, що стосується всіх незалежно від статі, хто працює (навчається) у певній установі (закладі), обіймає посаду, має професію чи звання;

д) узагальненої назви осіб у **жін. р.**, коли ознака чи вимога обмежується лише колом працівниць, студенток тощо, тобто осіб жіночої статі.

3. Викладений підхід є гендеротолерантним і відповідає тенденціям як живої, так і фахової мови, у якій професійні назви осіб жін. р. поступово усталюються як стилістично нейтральні. Саме назва жін. р. природна і доцільна, оскільки для значної частини питомих українських прізвищ (на **-ко, -ук, -ун, -юк, -юн**) збігаються форми називного відмінка чол. та жін. р., що часто створює незручності у спілкуванні, які жива мова долає творенням відповідних назв у жін. р.

4. Поступово зменшується кількість професійних назв осіб, які й сьогодні є лише у формі чол. р. Що популярніша жінка і відповідно що частіше її згадують у ЗМІ, то швидше увійде в мову відповідна професійна назва жін. р.

5. Українські суфікси **-к(а), -иц(я), -ин(я)** є продуктивними і творять професійні назви жін. р., позбавлені емоційно-експресивних відтінків.

6. У таких фахових текстах як **доповіді, листи, протоколи, рецензії, експертні висновки** тощо стосовно жінок варто широко вживати цілком нормативних, зафіксованих у словниках професійних назв осіб **жін. р.**

7. Ефективно використовувати словотвірні можливості для розв'язання проблеми рівноправного називання жінок і чоловіків за посадою, професією, званням тощо заважає **психологічний вплив старих радянських настанов**, що ґрунтуються на нормах російської мови, і поставлених на їх основі позначок **розм.** та **рідко** у нормативних словниках.

1. *Архангельська А. М.* Маскулінізоване вираження *nomina feminina* та фемінізоване вираження *nomina masculina* у слов'янських мовах: взаємодія «свого» і «чужого» / А. М. Архангельська // Мовознавство, 2007. – № 1. – С. 23-37. 2. *Архангельська А. М.* Маскулінізм та фемінінізм як соціокультурні категорії на тлі слов'янського антропонімікону / А. М. Архангельська // Мовознавство, 2006. – № 1. – С. 83-92. 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. 4. *Виноградов В. В.* Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов; Под ред. Г. А. Золотовой. – 4-е изд. – М.: Рус. яз., 2001. – 720 с. 5. *Винокур Г. О.* Заметки по русскому словообразованию / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1959. – С. 419-442. – Режим доступа:

<http://danefae.org/lib/vinokur/1959/slovoobr.htm>.

6. *Вирган І. О.* Російсько-український словник сталих виразів / І. О. Вирган, М. М. Пилинська. – Х. : Прапор, 2002. – 864 с. 7. *Вихованець І.* Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська ; за ред. Івана Вихованця. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с. 8. *Гінзбург М.* Особливості української мови, що ними часто нехтують / Михайло Гінзбург // Мова. Суспільство. Журналістика : Зб. матер. XVIII міжн. наук.-практ. конф. з проблем функціонування і розвитку української мови – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – С. 209-214. 9. *Гінзбург М.* Професійні назви як дзеркало гендерної рівності / Михайло Гінзбург // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць – К. : Університет «Україна», 2012. – вип. 24. – С. 6-26. 10. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с. 11. *Караванський С.* Секрети української мови / Святослав Караванський. – 2-ге розширене видання. – Львів : БаК, 2009. – 344 с. 12. Конституція України: Прийнята 28.06.1996 (зі змінами згідно із Законом України від 01.02.2011 № 2952-VI). – Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> 13. *Курило О.* Уваги до сучасної української літературної мови / Олена Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с. (передрук видання 1925 р.) 14. *Нелюба А. М.* «Гендерна лінгвістика» і малопродуктивні словотворчі засоби / А. М. Нелюба // Лінгвістика: зб. наук. праць. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – № 1 (22) Частина II. – С. 135-142. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ling/2011_1_2/18 15. *Нелюба А. М.* Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворі / А. М. Нелюба // Лінгвістика: зб. наук. праць. – Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – № 2 (23) – С. 49-59. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ling/2011_2/8.pdf 16. *Огієнко І.* Наша літературна мова / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон); упоряд., авт. передмови та коментарів М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2011. – 356 с. (Бібліотечна серія Фондації ім. митрополита Іларіона (Огієнка) «Запізніле ворота»). Серія 2. «Зарубіжні першодруки». Том 9). 17. *Пономарів О. Д.* Стилїстика сучасної української мови : Підручник /

О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с. 18. Практичний російсько-український словник приказок / НАН України, Ін-т енцикл. дослідж. ; упоряд. Г. Млодзинський ; за ред. М. Йогансена. – Відтворення вид. 1929 р. – К.: ІЕД НАН України, 2009. – 108 с. – (Із словникової спадщини; вип. 8). 19. *Пузиренко Я. В.* Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Пузиренко Ярина Василівна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2005. – 21 с. 20. Російсько-український словник (1924-33) / За ред. А. Кримського та С. Єфремова. – Електронна версія, 2007. – Режим доступу: <http://r2u.org.ua/> 21. *Семиколонова О. І.* Гендерний аспект сучасної мовної політики / О. І. Семиколонова, А. Г. Шиліна // Мовознавство, 2006. – № 4. – С. 32-40. 22. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III (з останніми змінами згідно із Законом України від 12.01.2012 № 4314-VI). – Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> 23. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. Материалы для лексической разработки заимствованных слов в русской литературной речи / Составлен под ред. А. Н. Чудинова. – Издание третье, тщательно исправленное и значительно дополненное (более 5000 новых слов) преимущественно социально-политическими терминами, в жизнь в последние годы. – СПб., Издание В.И. Губинского, 1910. – Режим доступа: <http://www.inslov.ru/> 24. Словарь української мови / Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко: У 4-х т. / НАН України. Ін-т української мови. – К.: Наук. думка, 1996. – Т. 1. – 495 с.; Т. 2. – 558 с.; Т. 3. – 516 с.; Т. 4. – 616 с. 25. Словотворчість незалежної України. 1991-2011 : Словник / Укладач А. Нелюба. – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 608 с. 26. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. акад. УРСР І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 584 с. 27. *Тараненко О. О.* Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух / О. О. Тараненко // Мовознавство, 2005. – № 1. – С. 3-25. 28. *Чак Є. Д.* Чи правильно ми говоримо? / Євгенія Чак. – К.: Освіта, 1997. – 240 с.

Олена Ільченко

Метафоричні словосполучення політичного дискурсу в мові ЗМІ XXI ст.: аксіологічний аспект

У статті проаналізовано метафоричні словосполучення політичного дискурсу сучасних ЗМІ в аксіологічному річизі, що зумовлено характерною рисою мови ЗМІ – соціальною оцінністю, якій підпорядковується принцип добору мовленнєвих засобів у журналістських текстах.

In this article analysis of the metaphoric word combination in the political discourse in the language mass media in axiology aspect, which conditioned is characteristic the language mass media – social appreciate, what subordinate principal selection speech means in media texts.

Мова ЗМІ – це той континуум, що має потужний вплив на суспільство, на процеси формування свідомості громадян. Журналісти як посередники між соціумом і політикумом

докладають максимум зусиль для якісного (інформативного й експресивного) мовного оформлення своїх матеріалів.

Чільне місце в арсеналі мовних засобів ЗМІ

Відомості про авторів

- Абдурахманова Патімат**, доцент кафедри природознавства Дагестанського державного педагогічного університету, м. Махачкала, Російська Федерація.
- Авер'янова Ніна**, кандидат філософських наук, науковий співробітник Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.
- Адамович Анастасія**, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри українознавства Таврійського державного агротехнологічного університету, м. Мелітополь.
- Адоніна Лариса**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови та зарубіжної літератури Севастопольського міського гуманітарного університету, м. Севастополь.
- Алієва Мадіна**, аспірантка кафедри педагогіки Дагестанського державного педагогічного університету, м. Махачкала, Російська Федерація.
- Агрошенко Ганна**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української і зарубіжної літератури Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Афанасьєва Людмила**, кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Бабакова Ольга**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Байтеряков Олег**, кандидат географічних наук, доцент кафедри економічної і соціальної географії та методики навчання географії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Байтерякова Наталія**, старший викладач кафедри англійської філології та методики викладання англійської мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Бесолова Євгенія**, доцент кафедри літератури, м. Владикавказ, Російська Федерація.
- Бородіна Наталя**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та лінгводидактики Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв.
- Букрєєва Ірина**, кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Бунакова Ірина**, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ.
- Веретюк Тетяна**, аспірантка кафедри української і світової літератури Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків.
- Водяна Поліна**, доцент Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського
- Войтюк Олена**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри англійської мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.
- Волков Олександр**, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Волкова Ірина**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Воропаєва Тетяна**, кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ.
- Гаджиев Магомед**, доцент кафедри дагестанських мов Дагестанського державного педагогічного університету, м. Махачкала, Російська Федерація.
- Гапєєва Ірина**, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Гимер Надія**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри юридичної лінгвістики Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів.
- Гінзбург Михайло**, доктор технічних наук, професор, академік УНГА, начальник відділу Інституту транспорту газу, м. Харків.
- Глаголько Тетяна**, старший викладач кафедри педагогіки, м. Армавір, Російська Федерація.
- Глебова Наталія**, кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри соціології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Глинська Людмила**, кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.
- Гончарова Ольга**, кандидат педагогічних наук, в.о. доцента кафедри англійської мови, заступник декана з навчальної роботи соціально-гуманітарного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь.

Наукове видання

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

Випуск 9

Друкується за авторською редакцією

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.
Рукописи та дискети не повертаються.

Підписано до друку 03.09.2012р. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Ум.друк.арк. 44,18. Наклад 100 прим. Замовлення №1411.

Віддруковано з оригінал-макету замовника
ПП Гапшенко В.О.
Тел./факс: (06192) 6-74-43